

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Malis sacerdotibus in cultu suo incurrit minatur Deus egestatem, maledictionem, infamiam, eo quod eorum sit custodire scientiam, cum sint angeli Domini : Mittam, inquit, in vos egestatem, et maledicam benedictionibus vestris. Et vers. 9 : Propter quod et ego dedi vos contemptibiles, et humiles omnibus populis. Secundo, vers. 10, multis arguit sacerdotes et populum, quod repudiarent suas uxores Israelitidas, et ducerent alienigenas, ideoque pariter, vers. 13, protestatur se eorum victimas repudiaturum. Dnas ergo hic dat causas cur ei displiceant ipsorum hostia : prior est, quod sint viles et illegitimae; posterior, quod offerantur ab iis qui conjugio cum idololatris sunt maculati et polluti (1).

1. Et nunc ad vos mandatum hoc, o sacerdotes! 2. Si nolueritis audire, et si nolueritis ponere super cor, ut detis gloriam nomini meo, ait Dominus exercituum : mittam in vos egestatem, et maledicam benedictionibus vestris, et maledicam illis : quoniam non posuistis super cor. 3. Ecce ego projiciam vobis brachium, et dispergam super vultum vestrum sterus sollemnitatumstrarum, et assumet vos secum. 4. Et scietis quia misi ad vos mandatum istud, ut esset pactum meum cum Levi, dicit Dominus exercituum. 5. Pactum meum fuit cum eo vitae et pacis : et dedi ei timorem, et timuit me, et a facie nominis mei pavebat. 6. Lex veritatis fuit in ore ejus, et iniquitas non est inventa in labiis ejus : in pace et in aequitate ambulavit mecum, et multos avertit ab iniquitate. 7. Labia enim sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore ejus : quia angelus Domini exercituum est. 8. Vos autem recessistis de via, et scandalizastis plurimos in lege : irritum fecistis pactum Levi, dicit Dominus exercituum. 9. Propter quod et ego dedi vos contemptibiles, et humiles omnibus populis, sicut non servastis vias meas, et accepistis faciem in lege. 10. Numquid non pater unus omnium nostrum? Numquid non Deus unus creavit nos? quare ergo despicit unusquisque nostrum fratrem suum, violans pactum patrum nostrorum? 11. Transgressus est Juda, et abominatio facta est in Israel et in Jerusalem : quia contaminavit Judas sanctificationem Domini, quam dilexit, et habuit filiam dei alieni. 12. Disperdit Dominus virum qui fecerit hoc, magistrum, et discipulum de tabernaculis Jacob, et offerentes munus Domino exercituum. 13. Et hoc rursus fecistis, operiebatis lacrymis altare Domini, fletu et mugitu, ita ut non respiciam ultra ad sacrificium, nec accipiam placabile quid de manu vestra. 14. Et dixistis : Quam ob causam? quia Dominus testificatus est inter te et uxorem puertatis tuae, quam tu despexisti : et haec particeps tua, et uxor foederis tui. 15. Nonne unus fecit, et residuum spiritus ejus est? Et quid unus quaerit, nisi semen Dei? Custodite ergo spiritum vestrum, et uxorem adolescentiae tuae noli despiciere. 16. Cum odio habueris, dimitte, dicit Dominus Deus Israel : operiet autem iniquitas vestimentum ejus, dicit Dominus exercituum : custodite spiritum vestrum, et nolite despiciere. 17. Laborare fecistis Dominum in sermonibus vestris, et dixistis : In quo eum fecimus laborare? In eo quod dicitis : Omnis qui facit malum, bonus est in conspectu Domini, et tales ei placent : aut certe ubi est Deus iudicii?

(1) Continuat in crepacio sacerdotum in capite praeced. incepta, tertio, ob profanationem sacrorum in neglectu honoris divini, ob quem Deus comminatur primo, egestatem et maledictionem, 2. secundo, mercedem ministerii cessuram in damnium, 3.

Quarto, ob scordiam in neglecto pacti divini cum Levi inii, 4. Equidem hoc pactum observatum fuit a

Levi ejusque filiis successoribus, primo, cum timore reverentiali, 5; secundo, cum veritate oris, 6; tertio, cum aequitate et pace, scilicet cum pacifica conversatione, bonitate actionis et efficacia exempli, 6; quarto, cum instructione ac interpretatione legis, 6, 7. Sed illud pactum violatur a praesentibus neglectu legis, pravitate scandali, acceptione personarum, 8, 9, 10; et vindicabitur

Ver. 1. 1. ET NUNC AD VOS MANDATUM HOC, O SACERDOTES! — Redit a populo ad sacerdotes, quasi ad mali fontem : eorum enim avaritiam et sacrorum incuriam taxavit cap. I, 6 et seq. Hanc Dei increpationem audiant, sibi quae a Spiritu Sancto dictatam putent sacerdotes novae legis, a quibus uti majorem sanctitatem jure requirit Deus, ita gravius eos puniet, si in officio suo sint incurii, aut scandalosi.

Ver. 2. 2. SI NOLUERITIS AUDIRE, ET SI NOLUERITIS PONERE SUPER COR, UT DETIS GLORIAM NOMINI MEO, — *q. d.* Si nolueritis mihi momenti, et scelera vestra arguente obedire; si, inquam, nolueritis firmiter apud vos decernere, cordique vestro imprimere, quod deinceps debite me colistis, curabitisque ut meo altari, victimis et cultui suis constet decor, honor et gloria, offerendo scilicet mundas, legitimas, neque dignas victimas. Nota hebraismus : « Ponere super cor, » vel in corde, est cordi imprimere, cor applicare, cor flectere et dirigere, corde ferri et intendere. Per cor intellige mentem et voluntatem, ejusque propositum, resolutionem et decretum.

Quaes : Quid jubet Deus hic poni super cor? Respondet Chaldaeus, sui timorem; verit enim : Nisi ponatis timorem mei super cor, ut detis gloriam nomini meo. Hic enim timor non tantum servilis, sed et filialis, est quasi pondus grave cordi hominis impositum, quod illud premit impellitque ut Deo se submittat, et per omnia obediat; perinde ac pondera in horologio ejus rotas premo commovent, aguntque ut indicem horarum stata temporis mensura circumagant, ad horas quilibet diei indicandas et monstrandas.

demum contemptu et ignominia levitarum, vers. 9, 10.

Sequitur ex postulo ad populum, ob matrimonia cum alienigenis, repudiata uxore hebraea.

PALMO, hoc peccatum obicitur, 11.

SECUNDO, eius malitia et gravitas exaggeratur, primo, ob vindictam Dei intentatam, et uxorem repudiatam, 13, 13; secundo, ob violatam legem matrimonialem, quod septem argumentis Propheta demonstrat, primo, quia Deus in paradiso sanxit matrimonii vinculum et voluit esse perpetuum, 14; secundo, quia uxor prima est legitima cui homo adolescentens amore conjunctus est, 14; tertio, quia prima exor datur a Deo in adiutorium tam generationis quam vite, 14; quarto, quia haec est uxor cum qua primum matrimonii foedus inii, 14; quinto, quia Deus unus primitus fecit unam feminam et unum marem, ut inter hos duos et consequenter inter caeteros esset unum et indivisibile conjugium, 15; sexto, quia Deus ex se humanum spiritum, huiusmodi vitam creavit, cujus unam partem dedit Adamo, alteram reliquam femine, quam unitatem scindere non debent devotio, 15; septimo, ex fine quem in conjugio a se sancto intendit et quaerit, 15; octavo, ob illius legis violationem penam intendit secturam, 16.

TERTIO, redarguit aliud crimen Iudeorum, qui pauperes et captivitate reversi, videntes vicinos idololatrias et Persas florere divitibus, et prospere agere, divinam providentiam Deumque incubant, quod suos cum eorum conflictare pateretur, infideles vero et impios omnis generis bonis auget, 17.

Simili modo enim pondus cordis nostri est timor et amor Dei, juxta illud S. Augustini, lib. XI Civit. XXVIII : « Amor meus pondus meum, illo feror quocumque feror. Vult amorem corporum, ait S. Augustinus, momenta sunt ponderum. Ita enim corpus pondere, sicut animus amore fertur, quocumque fertur. » Secundo, Vatablus respondet praepcepta Dei juberi hic poni super cor, *q. d.* Nisi adverteritis ad praepcepta Dei, nisi cor applicaveritis ad ea quae vobis praecipio. Ubi nota sapientes et probos Dei praepcepta ponere super cor, ut illi quasi incumbant et dominentur, illudque agant ad ea exsequendum : insipientes vero et improbos ponere ea sub corde, ut cor eis dominetur, eaque capessat, si ubi, et quando velit; si nolit, ea passumdet et negligat. Tertio, simpliciter et facilius dici potest, jubere hic Deum sacerdotibus, ut gloriam nominis divini imponant cordi suo, ut scilicet decernant in corde dare et procurare gloriam Dei in ejus sacrificiis. Propheta enim explicat quid jubet « ponere super cor, » dum illico subdit : « Ut detis gloriam nomini meo, » Nam gloria Dei est pondus, quod cor sacerdotis preme et impellere debet ad sacerdotii munia pie ritaeque obundum. Finis enim et scopus sacerdotii, est gloria Dei. Quocirca sacerdos in omnibus suis actionibus hunc finem et scopum spectare debet, easque ita religiose obire, ut per eas honoretur et glorificetur Deus. Ita S. Ignatius, fundator Societatis nostrae, hoc firmiter cordi impressum habebat, tanquam totius vitae suae principium et regulam : « Ad majorem Dei gloriam. »

MITTAM IN VOS EGESTATEM. — Hebraice, מַחֲרֵם מערה, id est maledictionem. Unde sequitur : « Et maledicam benedictionibus vestris. » Ita Septuaginta, Chaldaeus, Pagninus, Vatablus et alii. Jam maledicere Dei est efficax, idemque quod malefacere; sicut ex adverso benedicere, Dei est benefacere. Quocirca maledictio Dei accipi potest paupertas, infamia, sterilitas, pestis, omniaque mala et adversa. Noster tamen veritatem, « egestatem, » tum quia haec maxime et sapientissime Iudeis a Deo fuit comminata et intentata, hanque maxime Iudei terreni et carnales extimescebant; tum quia propria et condignia poena avaritiae est egestas, *q. d.* Vos, o sacerdotes! conamini per avaritiam, suffragando mihi victimas meliores, easque vobis arrogando, vos ditare : quocirca ego efficiam ut vos depauperem : efficiam enim ut propter eas egestatem, quam per eas iniique fugere cogitabatis, incurralis.

Nolent hic avari, praesertim ecclesiastici, terrena Dei lege justissime sancitum esse ut cupiditates contrariis penis puniantur, et per que quis peccat, per eadem et plectatur; scilicet ut superbi puniantur ignominia, avidi esurie, invidi exaltatione aemuli cui invidos, avari labore et fatigatione, ac consequenter avari penuria et eges-

Amor est pondus cordis.

Fili ponant legem super cor, impii sub corde.

Est gloria Dei et scopus sacerdotis.

varietas poena est egestas.

tale. Hanc ergo sciatis et cogitent sibi, et posteris sua a Deo certo infligendam, tum in hac vita, tum in futura. Quocirca desinant avaritiæ servire, ut pole que illis non divitiis, quos ambiunt; sed inopiam sit paritura: studeant vero eleemosynæ, que opes omnes eis conciliabit.

MALEDICIAM BENEDICTIONIBUS VESTRIS. — *Primo*, q. d. Privabo vos bonis que vobis dedi, quocirca ex mea benedictione possidetis, auferam vobis oblationes meliores et pinguiore, quia vos eas mihi suffragii estis; faciam ut populus parca, et pejora vobis offerat, quia vos pejora mihi obtulistis, juxta illud: « Qui parca seminat, parca et metet: et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet, » Il Cor. ix, 6. Benedictiones enim Dei sunt fruges, opes et gratiæ, quibus ipse nos cumulat, nobisque beneficit. Unde et precessit: « Mittam in vos egestatem. » Ita S. Cyrillus, Remigius et Vatablus.

Secundo, q. d. Hominibus, bestiis, agris et domibus, quibus vos, o sacerdotes irreligiosi, benedixeritis, ego maledicam et malefaciam, affligam, evertam. Ita S. Hieronymus.

Tertio, q. d. Habebo vestras benedictiones pro execrationibus. Unde Chaldaeus vertit: *Maledicam benedictionibus vestris, et execrator eam.*

Symbolice, Theodoretus per benedictionem accipit sacerdotium, q. d. Auferam a vobis sacerdotium, quia vos eo indigni estis, eoque abutimini, præsertim quando illud cum lege veteri abolebo, novumque et sanctum per Christum instituo.

Tropologice, S. Hieronymus: « Qui, inquit, sanitate abulantur in libidinem, et divitiis vertunt in luxuriam, bonamque famam sordida conversatione deturpant, hi benedictiones Dei mutant in maledictionem. » Item proprie sacerdotes: « qui adulantur peccatoribus, dummodo divites sint, atque eorum viis blandiuntur, de quibus dictum est *Isai. II*: Popule meus, qui beatos vos dicunt, seducunt vos, et semitas pedum vestrorum supplantant. »

ET MALEDICIAM ILLIS. — Idem repetit et inoleat, q. d. Omnino et graviter maledicam benedictionibus vestris. *Secundo*, Pagninus et Vatablus vertunt, *quoniam etiam maledixi*, id est maledicere cupi, *sibi*, scilicet cuilibet benedictionis vestre; Chaldaeus, *execrator eorum*. Maledicere Dei est efficax, idemque quod malefacere, hominum vero est inefficax: nam sepe quibus homines maledicunt, Deus benedicit. Ita *ocimum*, inquit Plinius lib. XXIX, cap. vii, « cum maledictis ac probris serendum præcipiunt: hortulani superstitiosi, « ut laetius proveniat. Et cuminum qui serunt, precantur ne exeat. » Deus tamen illi benedicit, ut copiose succrescat.

Vers. 3. 3. ECCE EGO PROJICIAM VOBIS BRACHIUM. — Pro projiciam hebraice est *רָחַץ* *ger*, quod proprie, ut vertit Chaldaeus, significat *incredpare*, et per metalepsin increpando, corrumpere, disper-

dere. Rursus pro *brachium* hebraice est *רַעַב*, quod si punctes *רַעַב* *zera*, significat semen; sin punctes *רַעַב* *zera*, significat brachium: *zera* legitur rabbinis et recentiores; unde Pagninus vertit: *corrumpo vobis semen*, q. d. Ecce maledicam benedictionibus vestris, uti dixi, quia semen quod seminastis in terra corrumpam, faciamque a veribus erodi, ut parum vel nihil segetis succrescat, quod metalis. Figurina: *Increpabo et increpando disperdam vobis semen*, sive frumenti, sive fillorum, q. d. Et fruges, et stirpem vestram subvertam, disperdam vos cum semine, id est cum filiis vestris.

Verum Septuaginta et Noster pro *zera*, id est semen, legitur *zera*, id est brachium, hoc est armum dextrum victimæ pacificæ. Hic enim ex lege *Levit. vii, 31*, cadebat sacerdoti; quo tropologice monebatur sacerdos strenue operari, « ut non solum sit ejus operatio utilis, sed etiam singularis; ut sicut subditos honore ordinis superat, ita etiam morum virtute transcendat, » ait S. Gregorius II part. *Pastor*. cap. iii. Sensus est, q. d. Armum quem in lege vobis separavi et dedi, indignanter vobis relinquam, et quasi indignabundus projiciam, dum faciam ut offerentes contemptibiliter et indignabunde vobis armum et victimas in faciem projiciam, eo quod videant vos tam viles, incurios et irreligiosos, tam negligenter et irreverenter Dei sacrificia tractare et peragere. Ita S. Hieronymus, Remigius et Hugo. Accedit huc Lyranus, qui per *brachium*, accipit robur et alimoniam, q. d. Alimoniam quam ex victimis percipiebatis, vobis auferam: aut brachium, id est robur vestrum, projiciam, ne quid magni vel heroici operetur, sed hostibus succumbat. Utramque lectionem, *zera* et *zera*, amplectitur Arias et a Castro, qui sic explicat, q. d. Ego projiciam brachium, quo mihi mincha, id est farina seminis et tritici vestri, offertis, ipsamque farinam in facies vestras indignans respersam.

Tertio, Aquila vertit: *Ecce ego vos increpabo cum brachio*, q. d. Meo brachio, meaque potentia vos projiciam et disperdam. Altitid partim ad duces belli, partim ad oratores brachio minantes et pugnant. Nam « brachium procerius projectum, est quasi quoddam telum orationis, » ait Cicero lib. III *De Oratore*.

Symbolice Theodoretus, q. d. Brachium, sive armum, hoc est victimas et caeremonias vestras, ob vestrum neglectum et abusum abjiciam et abolebo, novasque per Christum et Apostolos inducam et sanciam. Denique in Hebræo elegans est allusio inter *zera* et *zera*, et *רַעַב* *zera*, id est dispergam, q. d. Dispergam brachium vestrum, et semen per illud a vobis in agro sparsum.

ET DISPERGAM SUPER VULTUM VESTRUM STERCUS. (Hebraice ad emphasin et majus probrum, repetitur vox *stercus*: Et spargam vobis stercus in facies, stercus, inquam) SOLEMNITATUM VESTRARUM. — Per

stercus, accipe cum Septuaginta ventriculum, qui stercus conficit et continet: ventriculus enim in victimâ pacificâ cadebat sacerdoti, juxta legem *Levit. vii, 31*. Sensus est, q. d. Quia vos multas, viles et illegitimas victimas offertis, ego indignans dabo, et per offerentes projiciam vobis ventriculum, quem per legem vobis assignavi, ita ut stercus eo contentum, hoc factu excussum, vultum vestrum conspergat et conspueret, illudque « assumet vos secum, » ut scilicet vos stercore hoc involuti, mihi et omnibus sitis risui et contemptui, et vocemini stercorarii, viles et abjecti, uti Heli comminatus sum, et reipsa præstiti, I *Reg. ii, 30*. Porro stercus symbolum est probris et ignominie, quo vos afficiet Deus, dum ob sacrorum neglectum, ignorantiam malamque vitam, faciet vos populo contemptibiles et exosos, dumque vos puniet inedia, fame et bello, tradetque Antiocho Epiphani, aliisque hostibus vexandos et illudendos. Unde Chaldaeus vertit: *Revelabo confusionem scelorum vestrorum in facies vestras.*

Vers. 4. 4. ET SOCIETIS. — q. d. Jam mihi comminanti non creditis, sed pena vos docebit, nimirum « Phryges non nisi plagis sapiunt. » Cum enim videritis vos contemti et puniri, uti hic prædico, tunc scietis mandatum illud de religione, munditie et sanctitate sacerdotum; deque victimis mundis rite et legitime offerendis, olim in Levitico a me sancitum, nunc vero per Malachiam renovatum et refectum, fuisse a me, puta a Deo vestro edictum: ad hoc, ut « pactum meum olim cum Levi, » id est tribu levitica, initum, firmum et illius consisteret (1). Videbitis enim vos bona pacto a me promissa perdidisse, quia pacti conditiones violastis; insuper et puniri. Ita S. Hieronymus, Remigius, Albertus, Hugo et Lyranus, qui per Levi accipiunt non personam, sed tribum Levi, id est levitas, ut variant Septuaginta. Nec enim hoc pactum init Deus cum ipso Levi filio Jacob, sed cum ejus posteris, puta cum Aaron, qui primus a Deo per Moysen consecratus est sacerdos et pontifex Judæorum, ac deinceps sacerdotium et pontificatum ad posterum transmisit, ut patet *Levit. viii*. Unde de illo canit Ecclesiasticus, cap. *xiv, 7*: « Excelsus fecit Aaron fratrem ejus et similem sibi de tribu Levi: statuit ei testamentum æternum, et dedit illi sacerdotium gentis, et beatificavit illum in gloria. » Ita Hebræi, Theodoretus, Vatablus et Arias, qui duo per Levi accipiunt quoque Phinees, nepotem Aaronis, ex patre Eleazaro, quia ob zelum ejus, quo vindicavit Dei honorem occidendo cultores Beelphegor, Deus novo promisso consignavit et confirmavit illi et posteris ejus pontificatum in perpe-

tuum. Imo Hebræi nonnulli, quos sequitur B. Petrus Damiani, *epist. 12, vel, ut alii notant, 11, cap. ii*, ad *Nicotinum* II Pontificem censent Phinees eundem esse cum Elia, ac proinde eum etiam numerum vivere, et victurum usque in finem mundi, ut dixi *Numer. xxv, 11*. Minus recte Rupertus per Levi accipit Moysen, tum quia posteri Moysi non fuerunt sacerdotes, sed posteri Aaronis: tum quia Moyses non iam pactum init, quasi paciscens cum Deo, quam sequester et mediator fuit pacti, quod Deus pepigit non tantum cum Levitis, sed cum omnibus tribubus Israel. Levi ergo hic significat ordinem sacerdotalem ex Aaron descendentem, qui uti erat magnus honos, ita magnum onus sibi habebat impositum, uti patet ex toto Levitico, ac sepe penam mortis, si peccarent, ut patet *Levit. x, 8, et cap. xiii, 3*.

5. PACTUM MEUM FUIT CUM EO VITE ET PACIS. — Vers. 5.

scilicet et dante tum in hoc seculo, tum in futuro, si me rite coleret, meaque leges et caeremonias observaret, q. d. Pepigi et promisi Aaroni et posteris ejus longam, pacificam, opulentam et felicem vitam, si meum pactum et meas sanctiones custodiret, puta si rite et legitime munia sacerdotis obiret: Ita Theodoretus et alii. Id Aaroni reipsa præstiti Deus: nam vitam ei prorogavit ad annum 123, qui fuit quadragesimus a pontificatu ejus, æque ac ab exitu Hebræorum ex Ægypto, ejusque pontificatum contra Amaloth, Core, Dathan et Abiron, eos vivos in infernum absorbendo, et abridem vigam Aaronis floridam efficiendo, *Numer. xvi* et *xvii*, propugnavit. Hebræi hæc accipiunt de Phinees, quem tradunt pontificem sanum et prosperum viginti annos trecentos; imo alii censent eum etiamnum vivere; ipsum enim esse Eliam, uti paulo ante dixi.

ET DEBI ET TIMOREM. — En pactum Dei cum Aaron et posteris: Deus enim Aaroni promissit longam vitam et pacem, id est prosperitatem, et sibi obediit: Aaron vicissim veneraretur et coleretur. Timor enim hic et alibi significat Dei reverentiam et cultum. Porro hunc timorem et reverentiam non ex se habebat, sed a Deo: est enim donum Dei et Spiritus Sancti, ut docet *Isaias cap. xi, 3*. Unde sequitur: « Timuit me, et a facie nominis mei pavebat, » scilicet Aaron, ejusque nepotes Phinees, Onias, Machabei alique veri et boni sacerdotes. Tantum enim de bonis loquitur.

6. LUX VERITATIS FUIT IN ORE EJUS. — q. d. Aaron legem meam vere et recte populum ore suo docebat. Hæc est *secunda* pacti conditio, quam ab Aaron exigit Deus, quamque et præstare debent sacerdotes et pontifex, scilicet docere veram Dei fidem, religionem, legem et cultum, ac refutare omnem heresim et superstitionem, falsamque Dei cultum. Quocirca pontifex in lege veteri peccatori inscriptum gerebat *Urim et Tumim*, id est doctrina et veritas. Vide dicta *Exod. xxviii, 30, et Levit. x, 8*. Grævius Auctor *Imperfecti in S. Matth.*

Prima dos sacerdotis est in ore Dei.

Vers. 6. Secunda dos veritas.

(1) Illud porro, ut esset, non puto habitudinem habere cause finalis, sed tantum indicare, quale fuerit pactum illud, q. d. Tunc cognoscetis quale fuerit pactum, quod cum Levi, id est, cum sacerdotali ordine jam olim pepigi, nempe non aliter illum futurum esse in honore, nisi ipse meum nomen honoraret. (Sanctius)

In sacer-
dote re-
quiritur
libertas
scri-
pturae.

apud S. Chrysostomum homil. 23 : « Non solum, ait, ille proditor est veritatis, qui transgreditur veritatem palam mendacium pro veritate loquitur; sed etiam ille qui non libere pronuntiat veritatem quam libere pronuntiare oportet, proditor est veritatis. Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. » Et S. Ambrosius lib. II epist. 17 ad Theodos. imp. : « Nihil, ait, in sacerdote tam periculosum apud Deum, tam turpe apud homines, quam quod sentiat non libere pronuntiare. Siquidem scriptum est : Et loquebar de testimoniis tuis in conspectu regum, et non confundabar. Et ideo clementie tuae (o imperator) displicere debet sacerdotis silentium, libertas placere. Nam silentii mei periculo involveris, libertatis bono juvaris. »

INQUITAS, — id est mendacium, error et falsa doctrina, ait Vatablus, ac falsitas, ut vertit Chaldaeus, adde et fraus, hypocrisis, adulatio, injustitia, et quaelibet alia iniquitas.

IN PACE ET IN AEQUITATE AMBULAVIT REGUM, — puta in meis praecipuis, q. d. Aaron studuit praecipua mea custodire, servando pacem et aequitatem cum proximis. Ubi nota, qui pacifice et aequè versatur cum proximis, hic ambulat cum Deo, qui pacis et aequitatis est amator, auctor et tutor. Unde Septuaginta vertunt : In pace dirigens (id est in pace et rectitudine, vel planitie) ambulavit mecum. Haec est tertia conditio pacti, quam ab Aaron et quovis sacerdote exigit Deus, nimirum aequitas et pax, sive pacifica conversatio, ut in ea ambulent cum Deo, sicut Henoch Genes. v, 22, et Noe Genes. vi, 9. Vide ibi dicta.

Pacificus
cum pro-
ximis,
ambulavit
cum Deo.

Tertia
par.

ET MULTOS AVERTIT AB INIQUITATE. — Haec est quarta conditio veri Aaronis et veri sacerdotis, ut verbo et exemplo satagat omnes retrahere ab impia et iniqua vita ad piam et sanctam. Quocirca S. Chrysostomus lib. III De Sacerdotio, sacerdotes vocat parentes nostros : « Parentes enim, inquit, nos in presentem, sacerdotes in vitam aeternam generant. » Jure queritur S. Gregorius : « Ecce, ait mundus sacerdotibus plenus est, sed tamen in messe Dei rarus valde invenitur operator, quia officium quidem sacerdotale suscipimus, sed opus officii non implemus. Fructus quippe sanctae Ecclesiae in stipendio quotidiano percipimus, sed tamen pro aeterna Ecclesia minime in predicando laboramus. » Plura vide hom. 17 in Evangel. Graviter vero S. Chrysostomus in Math. cap. XXIII, hom. 43 : « Multi, ait, sunt sacerdotes et pauci sacerdotes; multi nomine, et pauci in opere. Videte ergo quomodo sedeat super cathedram, quia cathedra non facit sacerdotem, sed sacerdos cathedram : non locus sanctificat hominem, sed homo locum. Qui bene sederit super cathedram, honorem accipit ab ea : qui male sederit, injuriam facit cathedrae. In iudicio enim sedes. Si bene vixeris, et bene docueris, iudex omnium eris : si autem bene docueris, et male vixeris, tui solius. Nam bene vivendo et bene do-

Quarta
salus ani-
marum.

Quomodo
Patrum.

endo, populum instruis quomodo vivere debeat : bene autem docendo et male vivendo, Deum instruis quomodo debeat te condemnare. » Idem in cap. XXV Math. : « Bene agente populo, unusquisque pro suo merito remuneratur; sacerdos autem pro bonis omnium. Habebit enim pro propriis laurea, pro acquisitione aliorum laurea. » Rursum S. Gregorius hom. 11 in Ezechiel. : « Nos, ait, qui sacerdotes vocamur supra ea mala quae propria habemus, alienas quoque mortes addimus; quia tot occidimus, quot ad mortem ire quotidie tepide et taecentes videmus. Tunc subjectus moritur sine te, quando in causa mortis contradicentem te pertulerit : nam mortuo, cui non contradicis, adjungeris. » S. Isidorus, lib. III De Summo bono : « Sacerdotes, ait, pro populorum iniquitate damnantur, si eos aut ignorantem non erudiant, aut peccantes non arguant. Sicut enim peccatorem convenit argui, ita iustum non exulcerari. » Hugo de S. Victore, lib. II De Claustr. anima : « Tres, ait, sunt pastorem voces, scilicet suavis, dulcis, alia. Suavis ad infirmum, ad morientem dulcis, ad surdum pertinet alia. »

7. LABIA ENIM SACERDOTIS CUSTODIUNT (id est cus-

todire debent) SCIENTIAM, ET LEGEM REQUIRUNT (id est requirere debent, et de facto requirunt) EX ORE EUS. — Dationem ejus quod dixit vers. 6 : « Lex veritatis fuit in ore ejus, » quia scilicet fecit quod facere debuit. Nam sacerdotis est cognoscere legem, eamque alios docere, juxta illud Ecclesiastici de Aaron, cap. XLV, 2 : « Et dicit illi in praecipulis suis potestatem docere Jacob testimonia (id est leges suas : haec enim sunt testimonia voluntatis divinae, quid scilicet a nobis fieri, vel non fieri velit Deus), et in lege sua lucem dare Israel. » Sic S. Paulus ad Titum 1, ab eo exigit, « ut sit potens exhortari in doctrina sana, et contradicentes revincere, » ait S. Hieronymus. Quocirca S. Ambrosius lib. III De Fide, cap. VII, Biblia, quae continent legem Dei, vocat « librum sacerdotalem, » quasi sacerdotibus proprium, et ab iis assidue legendum. Notat S. Hieronymus non dici : Proferent scientiam, sed custodient, ut scilicet eam loquantur opportune et congrue, dando conservis cibum in tempore suo, ut monet Christus Math. XXIV, 45, ita ut os sacerdotis sit area quaedam salutaris, unde quisque sibi depromat necessaria, quae ibi Deus ad communem ususque utilitatem et instructionem recondidit. Quocirca Auctor Imperfecti apud S. Chrysostomum, homil. 38 in Math. : « Sicut, ait, stomachus accipiens cibum coquit, sic et sacerdos accipit scientiam sermonis per Scripturam a Deo, et excoquant eam in se, id est tractantes et meditantem apud se universo populo subministrant. » Et S. Ambrosius serm. 43, sacerdotes comparat apibus : « Sicut apes, inquit, de divinarum Scripturarum flosculis suavia mella conficiunt, et quidquid ad medicinam pertinet animarum, oris sui arte componunt. »

Vers 7.

Sacerdotis est
docere et
legem
Dei.

Quomodo
Patrum.

Præclare S. Bernardus lib. II De Consid. ad Eugen. cap. XII : « Inter seculares, ait, nuge, nuge sunt, in ore sacerdotis blasphemica. Consecrasti os tuum Evangelio : talibus jam aperire illicitum, assuefacere sacrilegium est. Labia sacerdotis, ait Malachias, custodiunt scientiam, et legem requirunt ex ore ejus, non nugas profecto, vel fabulas. Verbum scurrile, quod faceti urbanive nomine colorant, non sufficit peregrinari ab ore, procul et ab aure relegandum est. Fode ad cachinnos moveris, fedius moves. » Particularim vero S. Chrysostomus, hom. de eo qui incidit in latrones : « Meminerit, ait, sacerdos se speculatores esse cunctorum, ut ovibus pascuas salubres tribuat, agnis puri fontis undas exhibeat, exterminet ab ovibus lupos, ab agnis nocivas bestias excludat, vulneratos curet, errantes revocet, ignaros instruat, erigat lapsos, generaliter omnes, specialiter singulos doceat, suae vite universos provocet exemplo : sit ejus doctrina duplex, ut ejus verbis facta convenient, atque doctrina respondeant : in nullo sit minor qui cunctis est potior. Charismatibus splendeat; fulgeat officis. Sit cum auctoritate humilis, cum humilitate sublimis. Nec ideo sit melior, quia major; sed ideo major, quia melior. Multiplicet populos, et eos docendo meliores faciat quam accepit. Sic fiet ut cum hominibus ferventer insistit, Dominum sibi constituit debitorem. » Quocirca S. Ambrosius lib. De Dignitate sacerdotis, cap. VI, ait sacerdotes esse oculos Ecclesiae, ut per eos reliquum corpus ducatum lucis accipiat : « Nam quid aliud, ait, interpretatur episcopus, nisi superspector? maxime cum in Ecclesia solo editore resideat, et ita cunctos respiciat, ut et cunctorum oculi in ipsum respiciant. Ergo si ita est, cur te velut tetrum speculum universorum oculis demonstras? »

QUIA ANGELUS DOMINI EXERCITUM EST. — Septuaginta : Quia angelus Domini omnipotentis est. Hebraice est מלאך malach, sive Malachias : « Exponit, ait S. Hieronymus, nomen suum Esdras sacerdos Dei, hoc est Malachias (ipse enim cum Hebraeis censet Malachiam fuisse Esdram) quod angelus Domini interpretatur. Angelus autem, id est nuntius, sacerdos Dei verissime dicitur : quia Dei et hominum sequester est, ejusque ad populum nuntiat voluntatem : et ideo in sacerdotis pectore rationale est, et in rationali doctrina et veritas ponitur, ut discamus sacerdotem docuum esse debere, et praecone Dominicæ veritatis. » Sacerdos ergo est angelus Dei : primo, quia est nuntius Dei ad homines. Unde Tigurina vertit : Legatus enim est Domini exercituum. Sicut enim legatus non aliud quam principis se legantis voluntatem annuntiat, eique nihil addere aut demerere potest : ita et sacerdos Dei voluntatem annuntiat populo, eique nihil addere aut demerere potest, ait S. Chrysostomus homil. 2 in epist. ad Rom. Ac vicissim vota populi refert ad

Sacerdos
est ange-
lus ser-
tem titu-
lis.
Primus.

Deum. Est ergo tam legatus populi ad Deum, quam Dei ad populum, puta inter utrumque intermedium, mediator et sequester : « Deus, ait Tertullianus lib. Contra Judaeos, cap. IX, eos vocare consuevit angelos, quos virtus suae ministrorum praeficit. » Secundo, sicut angeli ministrant Deo, ita et sacerdotes. Unde Chaldaeus vertit : Quia minister est coram Domino exercituum. Unde Plato in Phaedro ait triplicem esse exstasin et furorem : primo, vatium; secundo, sacerdotum; tertio, amanium. Nec enim aliquid ab hisce tribus digne fieri posse, nisi animus a corpore sevoceat, et extra se in ardorem et quasi furorem rei amate, praesertim caelestis et divinae, rapiatur. Tertio, sicut angeli jugiter adstant Deo, in eum intentam habent aciem mentis, ei jubilant et psallunt jugiter : Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus exercituum (o angelorum enim opus est laudare Deum, » ait S. Basilius in Psalm. XXVIII) : ita et jugiter orare ac psallere debet sacerdos, juxta illud Psalm. CXXXVII, 2 : « In conspectu angelorum psallam tibi. » Quarto, quia angelorum veritatem, sinceritatem, castitatem, puritatem, virtutem et zelum imitari debet, ac quasi angelus esse inter homines quasi magister inter pueros, sicut pastor inter animalia. Quocirca apte ex hoc loco Isidorus Pelusiota Dorothei presbyteri levitatem castigat, lib. I, epist. 319 : « Cum sacerdos, ait, gregis forma, et Ecclesiae lumen dictus sit, ac revera sit, subditos, ut ceram sigillo, sic ipsius moribus imprimi necesse est. Quocirca si lumen esse vis, seutilitatem decet. Sacerdos enim Domini omnipotentis angelus est : angelus autem risum nescit, Deo cum metu ac pavore ministrans. » Quinto, sacerdos est angelus consecratione divina, quia potestatem majorem quam habeant angeli, a Deo accipit. Sexto, angelorum tria sunt munia, scilicet purgare, illuminare et perficere, ut ait S. Dionysius in Caest. hierarch. Et, « angelorum perfectio est sanctificatio, » ait S. Basilius hom. De Spiritu Sancto. Eadem sunt munia sacerdotis. Eius enim quasi mediatoris est reducere populum ad Deum : hinc oportet ut jugiter in mente habeat videatque Deum, ad quem intendit populum reducere. Porro quomodo quis Deum videre possit, paucis et pulchre docet Plotinus, platonicus ille, lib. De Pulchr. cap. IX : « Efficiatur, ait, divinus, pulcher et deformis, qui divinum pulchritudinem sit inspecturus. » Audi et S. Ambrosium lib. De Initiandis, cap. II : « Sacerdos est angelus, qui regnum Christi, et vitam aeternam annuntiat : non specie tibi estimandum, sed munere. » Socrates dicebat « os sapientis (qualis est sacerdos) esse quasi ostium templi, » quia sicut hoc, ita et illud non nisi sacra pandit et promit. Septimo, angelorum est perseverare in sanctitate et sanctificatione, ait ibidem Basilius : qui enim in ea

Secundu-
dus.

Tertius.

Quartus.

Quintus.

Sextus.

Septi-
mus.

non perseverarunt, facti sunt demones: ita sacerdoti necessaria est perseverantia in suo opere et officio.

Secunda
Parum

Si id verum fuit in Aarone et sacerdotibus veteribus, certe longe verius est in christianis qui sacrificia et mysteria longe augustiora et diviniorem conficiunt et tractant. De quibus aurea est sententia S. Gregorii Nazianzeni, *Apol. 1*: « Veritatis, ait, antistes et propugnator, cum angelorum classe atque ordine est, cum archangelis Deum celebrat, ad supernum altare sacrificia transmittit, simulque cum Christo fungitur sacerdotio, signumque instaurat, imaginemque Creatori sistit, et supernum mundo opificem agit, et ut quod majus est dicam, Deus est, aliosque deos efficit. » Rursus S. Chrysostomus, *hom. 2 in epist. II ad Timoth.*: « An ignoras, ait, quid sit sacerdos? angelus utique Domini est. Non ex seipso loquitur. Si despicias, non illum despicias, sed Deum qui illum ordinavit. » Sacerdos enim in ordinatione sua a solo Deo accipit potestatem remittendi peccata, consecrandi corpus Christi, docendi, predicandi, etc. Idem, *lib. III De Sacerdotio*: « Etonim, ait, sacerdotium ipsum in terra quidem peragitur, sed in rerum celestium classem ordinemque referendum est. Quippe non mortalis quisquam, non angelus, non archangelus, non alia quævis creata potentia, sed ipse Paracletus ordinem hujusmodi disposuit, qui mortalibus hominibus etiam in carne manentibus auctor fuit, ut angelorum ministerium animo conceperent. Ideo necesse est sacerdotem sic esse purum, ut si in ipsis oculis collocatis, inter celestes illas virtutes medius staret. » Idem, *homil. 5 De verbis Isai.*, demonstrat sacerdotem majorem esse rege, et sacerdotium majus esse regno: quia rex in terram duntaxat, sacerdos etiam in cælum jus habet: « Sacerdoti, ait, thronus in cælis collocatus est, et de celestibus negotiis pronuntiandi habet auctoritatem. Quis hæc dixit? Ipse colorum Rex: Quæcumque ligaveritis super terram, erunt ligata et in cælis; et quæcumque solveritis super terram, erunt soluta et in cælis, etc. Itaque medius stat sacerdos inter Deum et naturam humanam, illino venientia beneficia ad nos deferens, et nostras petitiones illuc deferens, Dominam iratum reconcilians utriusque nature, nos qui offendimus eripiens ex illius manibus. Ideoque Deus ipsum regale caput sacerdotis manibus subiecit. » Sacerdotium ergo est celeste regnum. Hinc Auctor *Imperfecti*, *hom. 18 in Matth.*, ait: « Sacerdotes esse vicarios Christi, et Christum: et qui honorat sacerdotem Christi, Christum honorat: et qui injuriat sacerdotem Christi, injuriat Christum. »

Apposite S. Ambrosius *serm. 5* sacerdotes comparat apibus ob tres analogias. *Primo* est: « Quia sicut apes, ait, de divinarum Scripturarum flosculis suavia mella conficiunt, et quidquid ad medicinam pertinet animarum, oris sui arte com-

ponunt. » *Secunda*: « quia sicut apes castitatem corporis preferunt, cibum vite celestis exhibent, aculeum legis exerceant. Puri enim ad sanctificationem, suaves ad refectionem, severi sunt ad ultionem. » *Tertia*: « quia velut alveario quodam gratiam matris Ecclesie continent, in qua diversorum meritorum callulas dulcissimis predicationibus componentes, de uno Salvatoris examine christianorum examina multa producant. » Denique S. Chrysostomus, *lib. II De Sacerdotio*: « Aspiciet, ait, sacerdotis dignitatem. Agitur in terra, sed officium celestibus negotiis continetur. Non enim homo, non angelus, non archangelus, non aliqua alia creatura, non virtus, sed ipse Spiritus Sanctus hoc munus insulit, atque adhuc manentes in carne ministerio fungi præstitit angelorum. » S. Ignatius, *epist. ad Smyrnenses*: « Sacerdotium, ait, est summa omnium honorum quæ in hominibus consistunt: quod si quis inhonoraverit, Deum inhonorat, et Dominum Jesum Christum primogenitum totius creature, et solum naturæ principem sacerdotem Dei. » Plura vide apud S. Chrysostomum *lib. III et VI De Sacerdotio*. Quocirca S. Francisus nunquam sustinuit ordinari sacerdos, dicitans se tanta dignitate indignum. Addebatque: Si hinc occurreret mihi sacerdos, illinc angelus, relicto angelo accurrerem ad sacerdotem, ejus manus oscularer, peteremque ab eo benedictionem, quia ipse corpus Christi consecrat, nobisque panem vite administrat. Sic et S. Hedwigi, Ducissa Polonie, mire venerabatur sacerdotis quasi angelos Dei, supplexque ab eis petebat benedictionem, uti habet ejus Vita.

8. VOS AUTEM REVERSISTIS DE VIA (hæc legis, scientiæ, veritatis, æquitatis et timoris divini, quam Aaron et Levitis præscripsi *vers. 5 et seq.*, ideoque) SCANDALIZASTIS PLURIMOS IN LEGE (dando eis exemplum legis violandæ et contemnendæ): RITUM PECISTIS PACTEM LEVI, — non servando pacti tam dicti conditiones, quas jam recensui. Quocirca vicissim nec ego ea que in hoc pacto promisi, vobis servabo aut præstabo.

9. PROPTER QUOD ET EGO BEDI VOS CONTEMPTIBILES. *Vers. 9.* — Justum enim est ut sacerdos, contemnens Deum, pari modo contemnatur a populo, juxta illud quod Deus intentavit Heli, *1 Regum 1*, 30: « Quicumque glorificaverit me, glorificabo eum; qui autem contempnit me, erunt ignobiles. » Justum est ut qui honorem sacerdoti commaculavit et inhonoravit, inhonoretur et ipse, eoque magis, quo ex altiore honoris apice in immum vilitatis et contemptus corruit. Ita videmus nonnullos impuros sacerdotes fieri ludibria hominum, et mortalium vilissimos, quisquisque et peccipemata censerit. Pari modo S. Ambrosius *lib. De Dignit. Sacerd.* *cap. VI*, et S. Gregorius *hom. 17 in Evang.* docent causam cur sacerdotes et clerici despiciantur, esse ipsorum inscientiam, levitatem, et malam vitam. Vere S. Augustinus vel *quisquis*

est auctor, *lib. De Vita vilitatis*, *cap. VII*: « Sicut stella, inquit, differt a stella in claritate, sic sacerdos differt a sacerdote in conversatione. Multorum siquidem est vocari sacerdotes, sed non est omnium esse sacerdotes, » etc. Quocirca ut apicem gradus et honoris sui teneant, honorent Deum, graduque suo digne vivant, et ministerium tam sanctum sancte obeant. « Sobriam a turbis gravitatem, severam vitam, singulare pondus dignitas sibi vindicet sacerdotibus, » ait S. Ambrosius, *epist. 26*. Et S. Gregorius *II part. Pastor*, *cap. 1*: « Tantum, inquit, debet actionem populi actio transcendere presulis, quantum distare solet a grege vita pastoris. Si ergo necesse est cogitatione mundus, actione precipuus, discretus in silentio, utilis in verbo, singulari compassione proximus, præ cunctis contemplatione suspensus, bene agentibus per humilitatem socius, contra delinquentium vitam per zelum justitiam erectus, internorum curam in exteriorum occupatione non minuens, exteriorum providentiam in internorum sollicitudine non relinquens. » Denique S. Hieronymus *ad Heliodorum*: « Bonus episcopi, inquit, et conversatio quasi in specula posita, magistra est publicæ discipline: quidquid fecerit, id sibi omnes faciendum putant. »

ACCEPTISTIS FACIEM IN LEGE. — « Faciem, » id est personam, ut vertunt Septuaginta: personæ enim pars maxime digna et spectabilis est facies, per quam alii placent, alii displicent; unde illi acceptantur, hi rejiciuntur. Est hebraismus: Hebræi enim acceptionem personarum vocant *acceptationem facierum*, ob causam jam dictam. Unde Symmachus vertit: *Reverti estis facies in lege*. Sensus est, *g. d.* Vos, o sacerdotes, eratis iudices populi, quumque secundum legem judicare deberetis, ac tueri innocentes, orphanos, pupillos et pauperes, iudicatis secundum respectum, vel acceptionem personarum; facies pingues, opulentas et splendidas divitum et potentum faciebis macilentis, egenis, abjectis pauperum prætulistis, divitibus causam et bona pauperum adjudicastis. Verum sic Propheta potius dixisset: Acceptistis faciem in iudicio, non in lege. Accipere enim faciem in lege, est in lege exponenda; vel exsequenda respicere non tam mentem legis, quam personarum qualitatem et dignitatem, *v. g.* eximere a lege divites, et ea obligare ac plectere pauperes, juxta illud *Juvenalis satyr. II*:

Dat veniam corvis, vexat censura columbas.

Multum enim movet aspectus faciei vel ad amorem, vel ad commiserationem, vel ad odium, etc. Quocirca Areopagite iudices incorrupti noctu, vel in tenebris iudicabant, ne qua facies illustris, vel abjecta eos moveret ad aliquem affectum, qui rectum iudicium perverteret, ait Lucianus in *Hermotimo*. Primo ergo Vatablus exponit,

g. d. Si vobis aliqua questio proponitur de lege, o sacerdotes, respondetis habito respectu personarum magis, quam rei et veritatis, adulando divitibus. *Secundo*, Theodorcius, *g. d.* Divitum victimas, etiam mutilas et lege veittas, accipiebatis et sacrificabatis: pauperum vero rejiciebatis: quod est vitium acceptionis personarum, æque ac sacrilegii. *Tertio*, Rupertus, *g. d.* Respexistis ad facies pulchras et opulentas mulierum alienigenarum, easque duxistis uxores; proprias vero Israelitides ob deformitatem, vel egestatem repudiastis: de hoc enim vitio in sequentibus agit fuse, et ob illud reprobat et rejicit eorum victimas et sacrificia, *vers. 13*. Aliter vertunt Syrus et Arabicus uterque, scilicet: *Acceptistis in facie legem*, quod aliqui sic explicant: *in facie*, id est in superficie, *g. d.* Corticem legis coram hominibus impletis, ad non legis mentem et sensum, *g. d.* Hypocritæ estis.

10. NEQUID NON PATER UNUS OMNIUM NOSTRUM. — *Vers. 10.*

(1) Transit Propheta ad alterum sacerdotum (hi enim in seelere erant duces) et populi illo vero vitium, scilicet quod post reditum et Babylone uxores suas Israelitides, ex paupertate, senectute, labore, morbis et erumnis repudiarent, ut vult S. Hieronymus aut potius ut ancillas haberent et despicerent, ut vult Lyranus (unde tantum ait, « despiciatis, » idque tertio repetit; et *vers. 10*, suadet id potius eas dimittant), ac eorum loco alienigenas, juvenulas, divites et formosas ducerent, contra legem id volentem, *Deuter. VII, 3*, casque quasi conjuges honorarent. Idem vitium taxat et emendat Esdras Malachie cœvus, *cap. IX et X*. Porro utitur duobus argumentis ad amorem conjugum, indeque ad conjugium ipsum reconciliandum et redintegrandum. *Primo* petit a communione sanguinis, quod scilicet unum eundemque habeant patrem, vel Jacob, ut voluit Hebræi; vel potius primum patriarcham Abraham: hic enim *Genes. XLVI, 20*, vocatur pater multitudinis gentium. Hoc enim significat hebraice nomen Abraham: et ab eo Judæi se vocabant et jactabant filios Abrahæ. Ita S. Hieronymus, Remigius, Rupertus, Lyranus et alii. Sensus est, *g. d.* Vos, o Judæi, cum Judæis uxoribus conjugati, invicem estis fratres et sorores; habetis enim unum communem patrem

(1) Juxta Rupertum, Sanctum, et inter recentiores, Rosenmüller et Ackermann, sermo de conjugis illius incipit demum versus proximum. In hoc igitur versu indignantem illos partium studi demonstraturum Prophetam argumentum petit a facti iniquitate, ait Rosenmüller; inquam enim esse dicit, jus non ex equo dicitur, sed pravo affectu intorqueri, ubi lis inter eos composita est, qui ejusdem sunt dignitatis. Jam ejusdem omnes Judæi juris esse duplici argumento ostendit, quorum alterum a communitate natalium, alterum a pari sorte prece creationis accersit. Attamen multi alii, inter quos Cornelius noster, D'Allioli, et Maurer referendum hunc versum putant ad ea que sequuntur, nam, ait Maurer, si ad præcedentia revertas, totius loci sensus pervenitur

videtur
duo.
Primum.

Abraham, æque ac Isaac et Jacob sive Israel, a quo Israelitæ nuncupantur, sicut ab Abraham Abrahamite; æquum ergo est ut invicem honoratis et ametis amorem et honore fraterno, quasi filios ejusdem domus et familie Abraham. Nolite ergo injuri esse Abraham, Isaac et Jacob, despiciendo uxores vestras, quæ sunt filie Abraham, Isaac et Jacob; nolite scindere hanc familie vestre unionem, imò unitatem; nolite sororibus vestris præponere extraneas et alienigenas. **Posterius** petit a communione religionis, quod scilicet omnes habeant colantque unum Deum, qui licet creaverit cælum et terram, omnesque gentes, proprie tamen creavit, id est in suam Ecclesiam, populum, gentem efformavit, adscivit et adoptavit Hebræos, quos in sua fide, religione, cultu et Synagoga quasi novum et spiritualem populum creavit, infundens sui cognitionem, timorem et amorem, juxta illud *Deuter.* xxxii, 6: « Numquid non ipse pater tuus, qui possedit te, et fecit, et creavit te? » et vers. 18: « Deum qui te genuit, dereliquisti, et oblitus es Domini creatoris tui. » Deus ergo est creator omnium per naturam, sed proprius Hebræorum per fidem et gratiam. Sic Apostolus ait christianos in Christo quasi communi patre per baptismum esse renatos, regeneratos, et factos novam creaturam, non naturalem, sed spiritualem, ideoque quasi fratres invicem acerbissime uniri, et amare debere, eo quod omnibus sit « unus Deus, una fides, unum baptisma, » *Ephes.* iv, 4. Sensus ergo est, *q. d.* Si Abraham amor et veneratio vos non tangunt, tangant timor amorque Dei vestri: nolite a Deo vestro, ejusque filibus apostatare ad filias idololatrarum, quæ certo vos ad idola sua abducent, uti abduxerunt Salomonem: nolite Deo id vetaniti esse rebelles; alioqui credite et formidate eum sui contemptus acrem fore vindicem, et invidiam fami atque nefandi. Cum ergo duplici vinculo tam arcto, sanguinis et religionis, uxores vestris sitis obstricti, nolite illud abrumperere et violare.

QUARE ERGO DESPICIT UNUSQUISQUE NOSTRUM FRATREM SUUM? — Lyranus putat hic redargui odia et lites, quibus inter se dissidebant et contendebant Judæi: unde ut eos ad concordiam redigat, dixit eos unum habere patrem Abraham, et unum colere Israelis Deum. Verum Propheta proprie non de quovis eorum dissidio hic agit, sed de eo quod nascebatur ex eo, quod uxores Israelitides repudiarent, vel potius despicerent, ut ait Propheta, hoc est, eis antiferrent alienigenas pulchras et opulentas, quas honorabant ut conjuges, Israelitides vero deprimebant habebantque ut ancillas vel servas. Inde enim offendebantur non tantum ipsæ, sed et earum fratres, parentes, cognati, ideoque odiis et jurgiis inter se certabant. Sensus ergo est, *q. d.* Cur veteres uxores contempnimus, et fratrum nostrorum abjicimus filias? ait S. Hieronymus qui proinde per fra-

tres accepit soecorum: despiciendo enim soeci filiam, despiciebant ipsam soecorum cæterosque affines. Rursum sub *fratre* more Scripturæ per enallagen accipe quoque sororem, id est cognatam, vel congenerem, puta hebræam. Sicut enim sub viro subintelligi solet mulier, sic et sub fratre soror. Sensus ergo est, *q. d.* Despiciitis uxores, quæ sunt sorores vestræ, quia ejusdem generis et gentis, puta hebrææ. Ita Arias. Porro modestiæ causa dicit Propheta: « Unusquisque nostrum, » non vestrum, ut correpto sit lenior, utpote quæ seipsum includat, cum tamen ipse revera huic culpæ non esset affinis. Sensus ergo est, *q. d.* « Unusquisque nostrum, » id est plerique e populo nostro.

VIOLANS FACTUM PATRUM NOSTRORUM. — « Pactum » scilicet, quod cum Deo invimus, promittendo nos servaturos ejus leges, inter quas una est de non duendis alienigenis. Per *pactum* ergo metonymice accipe legem, quæ erat conditio pacti, quod Judæi cum Deo pepigerant: ita S. Hieronymus, Remigius, Rupertus et alii: præsertim quia, ut ait Arias, per has uxores, utpote idolatras, sensim mariti pelliciebantur ad apostatandum a Deo, et consequenter a pacto quo promiserant se Deum semper culturos, ac ad delectandum ad earum idola, superstitiones et vitia, uti contigit Salomoni.

II. TRANSGRESSUS EST JUDA (pactum et legem jam dictam): ET ABOMINATIO FACTA EST IN ISRAEL. — Idem dixit exaggerando aliis et acrioribus verbis. Post reditum enim e captivitate non erat alius Israel, quam Juda et Judæi.

QUIA CONTAMINAVIT JUDAS SANCTIFICATIONEM DOMINI. — Per *sanctificationem*, vel, ut hebraice est *קדש* *codex*, id est *sanctitatem*; Tigurina, *sanctum*; Septuaginta, *sancta*, accipi potest primo, sancta Dei lex; secundo, sanctus Dei cultus; tertio, sanctitas vite, ad quam obligabatur Israel, eamque profitebatur, et inde vocabatur *gens sancta*, Deo scilicet dicata et devota, juxta illud *Exod.* xix, 6: « Eritis mihi in regnum sacerdotale, et gens sancta. » Unde Chaldeus vertit: *Violaverunt viri domus Juda animam suam, quæ erat sanctificata coram Domino et dilecta.* Idem tropologie facit quisvis peccator: hic enim per peccatum pollutum templum, quod in anima sua sanctificarat sibi Deus, ex eoque facit fanum profanum, imò sacrilegum diaboli, ut docet Apostolus I *Corinth.* vi, 19: « An nescitis, ait, quoniam membra vestra templum sunt Spiritus Sancti, qui in vobis est, quem habetis a Deo? » Quarto, sanctitas fidei et religionis, quia per uxores idolatras abducebantur a vera Dei fide ad fidem et cultum idolorum: ita Lyranus. Quinto, sanctitas templi: templum enim hebraice *codex*, id est sanctitas, vocatur; quia sanctissimum, et sanctissime colendum. Nam peccatores suis sceleribus pollutunt terram, et maxime templum in quo versantur, *q. d.* Deus despicit vestras oblationes

et victimas, uti dixi vers. 13; quia vos ejus legem despiciitis, ac templum vestris connubiis cum idololatris pollutitis. *Sexto*, sanctitas charitatis, puta generis necessitudo, gentisque suæ sancta unio, quam ipsi violabant contritibus suis repudiando, vel despiciendo, et alienigenas superinducendo. *Septimo*, sanctitas matrimonii, quam ipsi per divortium commaculabant. Ita Valabius. *Octavo*, et optime, sanctitas Jude erat separatio a Gentibus, quæ juxta legem Dei, Juda ut populus dicatur Deo, separabat se a commercio, ac præsertim a connubio Gentium idololatrarum; ita S. Hieronymus, Remigius et Hugo, juxta illud *Psal.* cxiii, 2: « Facta est Judæa sanctificatio ejus, » id est gens separata ab aliis, quasi Deo dicata et sancta, Deumque colens, celebrans et sanctificans. Denique sanctificatio, vel sanctitas Dei proprie est illa, quæ ipse in se sanctus est, ac ut talis ab hominibus cognoscitur et colitur. Hæc enim profanatur, si quis eum cum idolis et idololatris commisceat. Unde causam dat, sequè explicat dum subdit: « Et habuit filiam dei alieni. »

Tropologie, octuplicem hanc sanctitatem pollutit et violat quisvis fidelis dum peccat. Ipse enim per fidem, baptismum et gratiam est sanctificatus Deique cultui dicatus, ac præsertim sacerdos et religiosus, qui per ordinationem, vel professionem Deo proprie est consecratus. Peccatum ergo octuplicis rei sacræ est pollutio et profanatio (ut patet per singula jam dicta discurrunt, eaque peccato applicanti), ac consequenter quasi octuplex est sacrilegium. Unde Septuaginta vertunt in plurali: *Quia contaminavit Judas sancta Domini in quibus, id est quæ dilexit Dominus, ideoque accurate præcepit voluitque a nobis observari.* Hæc minatur Isaias cap. xxvi, 10, dicens: « In terra sanctorum iniqua gessit, et non videbit gloriam Domini. » Porro fideles, et præsertim religiosos, per fidem, gratiam et vota connubium et nuptias inire cum Christo, eique animas suas quasi sponsas despondere; ac proinde si illud peccando violent et dissolvant, spiritualiter adulteros esse, patet ex illo I *Corinth.* xi, 2: « Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo. » Quod enim in nuptiis carnalibus efficit verbum illud *volo*, hoc in spiritualibus efficit verbum *voveo*. Nam, ut ait S. Bernardus serm. 85 in *Cant.*, « non terret celsitudo, quam sociat similitudo, amor conciliat, professio maritatus. Professionis forma hæc est: Juravi et statui custodire judicia justitiæ tuæ. » Et mox: « Ergo quam videris animam relicto omnibus, verbo volis omnibus inherere, verbo vivere, verbo se regere, de verbo concipere quod pariat verbo, quæ possit dicere: Mihi vivere Christus est, et mori lucrum, puta conjugem verboque maritatum. » Quocirca S. Agnes, teste S. Ambrosio serm. 90, dicebat juveni se ambienti: « Ipsi sum desponsata, cui angeli serviunt, cujus pul-

chritudinem sol et luna mirantur, cujus mater virgo est, cujus pater feminam nescit: quem cum amavero, casta sum; cum teligero, munda sum, cum accepero, virgo sum. Annulo suo subarravit me, et immensis mollibus ornavit me. Ipsi soli servo fidem, ipsi me tota devotione committo. » Hoc est quod Deus promittit per Osee, cap. ii, 19: « Sponsabo te mihi in sempiternum: et sponsabo te mihi in justitia, et judicio, et in misericordia, et in miserationibus. Et sponsabo te mihi in fide: et scies quia ego Dominus. » Vide ibi dieta.

ET HABUIT FILIAM DEI ALIENI. — scilicet in conjugem. Nam hebraice est *בנות* *baal*, id est maritavit, matrimonio sibi junxit, possedit ut amore ardens maritus. *Filiam dei alieni* vocat alienigenam, quæ colit Deum, non ut verum Israelis, sed alienum, puta aliarum gentium idolum et dæmonem, tanquam Deum et patrem suum.

Tropologie, « filia dei alieni » est concupiscentia carnis et oculorum, ac superbia vite, cui quasi sponse, imò adultere insano amore copulatur peccator. Audisti culpam Israelis, audi pronam; et ex hujus gravitate, illius gravitatem aestima. Ait ergo:

12. DISPERDET DOMINUS VIRUM, QUI FECERIT HOC, MAGISTRUM ET DISCIPULUM. — Hebraice *וְיָרֵץ עַרְוֹנָה* *er veone*, id est excitantem, vel vigilentem, et respondentem. Excitans et vigilans est magister, qui vigilat ut vera vestiget, doceat, teneat, ac mentem discipuli excitet, stimulet et acuat, nunc docendo, nunc disputando, nunc interrogando; respondens est discipulus, cujus est magistro excitanti et interroganti respondere. Sensus ergo est, *q. d.* Deus disperdet Judæum, qui sua uxore despecta ducit alienigenam, quisquis ille sit, sive doctor, sive discipulus, sive sacerdos, sive laicus, sive nobilis, sive plebeus. Ita S. Hieronymus. *Secundo*, Tigurina *er veone* vertit, *eum qui auctor est, et qui obsequitur*, *q. d.* Auctorem et executorem sceleris disperdet Deus. *Tertio*, Chaldeus vertit, *filium et nepotem*. Filius enim est is qui excitat et generat nepotem; unde nepos ei respondet. *Quarto*, Clarus et Arias vertunt, *eum qui in domo pulsat, vel a somno excitat, et eum qui pulsantem vel excitantem respondet*, *q. d.* Omnes omnino in tali familia disperdet Deus. *Quinto*, Septuaginta pro *er veone*, legentes *וְיָרֵץ* ad, id est *excitavit*: *Donec humilietur de tabernaculis Jacob; hebræum enim וְיָרֵץ* *ana* significat humiliare et respondere.

ET OFFERENTEM MUNUS. — quasi dicat: Etiamsi sit sacerdos offerens hostias. Ita Chaldeus et S. Cyrillus.

13. ET HOC RURSUM FECISTIS (Tigurina: Deinde et hoc adfictis; Chaldeus: Et hoc secundo factis, q. d. Priori sceleri, quo alienigenas ducitis, secundum adfictis, scilicet), OPERIERATIS LACRYMIS ALTARE DOMINI. — *q. d.* Priores uxores quas despicietis, ita viliter et misere quasi ancillas et servas tractabatis, imò male mulcibatis, ut illæ afflic-

Setta.

Septimo.

Octavo.

Nona.

Octuplex.

Anima sancta supra est Deo.

Quarta.

Quinta.

divinus, utpote a Deo eis aspiratus, quasi divina particula auras. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Albertus et Lyranus. Aliter Arias; spiritum enim accipit pro mente, consilio, iudicio. Unde sic vertit: *Et non unus fecit, et residuum spiritus illi; et quid unus ille quærens? Semen Dei;* sicque explicat, q. d. Non unus vestrum hoc peccatum divortii commisit, sed plurimi: unde vix est unus qui habet residuum spiritus, id est sanæ mentis, consilii et iudicii. Quid enim singuli quærent? Anne semen Dei, ut scilicet proles fideles Deo gignant? Nequaquam; sed cupiunt suam explere libidinem.

Septimum. **ET QUID UNUS QUÆRIT, NISI SEMEN DEI?** — Est *septimum* argumentum, q. d. Quid unus, puta Deus, ex unius eum una conjugio a se sancto intendit et quærit, nisi filios fideles et sanctos sibi gigni, ex fidei patre et matre, non autem infideles ex alienigenis? Matres enim alienigenæ et idololatæ, quas vos, o Judei, ambiis, insillabunt suis prolibus amorem et cultum suorum idolorum, in quoque eas educabunt. Ita S. Hieronymus et alii ejus sequaces. Significat Judoæ in matrimonio non debere studere voluptati et libidini, ideoque ambire alienigenas; sed proli, ejusque educationi pie et sancte, quam a solis uxoriibus Israëlitis sperare possunt, ac proinde eas retinendas et ambiendas esse.

Moraliter, notent concionatores hasce septem rationes, quibus demonstrantur a Deo sanctitas et insolubilitas matrimonii, sique utantur contra divortia et adulteria, æque ac jurgia et litigia conjugum, ut eis conjugalem sancionemque amorem persuadeant. Item ut dissuadeant Catholicis ne matrimonia ineamt cum hereticis; hi enim sunt alienigenæ, qui proles educabunt in aliena fide, id est in perfidia et heresi. Exempla illustra amoris conjugalis Gentilium recenset Valerius Maximus lib. IV, cap. vi.

CUSTODITE ERGO SPIRITUM VESTRUM. — *Primo*, « spiritum », id est animam et voluntatem custodite a peccato libidinis, amoris et conjugii cum alienigenis, atque ex adverso a peccato despectus et repudii uxorum pristinaram, quæ sunt Israëlites. Ita S. Hieronymus. *Secundo*, Remigius, Albertus et Lyranus, per *spiritum* accipiunt uxorem: hanc enim supra vocavit « residuum spiritus » viri, q. d. Custodite amorem pristinum erga uxores, quæ sunt quasi dimidium spiritus, id est animæ vestræ. Unde explicans subdit: « Et uxorem adolescentiæ tuæ noli despicere. » *Tertio*, a Castro, q. d. Custodite spiritum Abraham, ut sicut ille amavit Saram, ita vos amelis uxores vestras. *Quarto*, Figurina vertit: *Vos igitur, quam chara est anima vestra, cavete ne in vaçores, quæ vobis in juventute desponsæ sunt, perfidis sitis.* *Quinto*, Arias ex hebræo vertit: *Custodite in spiritu vestro*, q. d. In re hac tanti momenti, ne sinatis vos agi temeritate et libidine, sed agite omnia certo et maturo spiritu ac iudicio. *Sexto*, Vatablus vertit:

Servate igitur vos in spiritu vestro, et ne pravariemini, hoc est, neque animo, neque corpore peccetis in Deum. *Septimo*, nervosius et germanius per *spiritum* accipe amorem et affectum, quem vir gerere debet erga uxorem, quasi alteram corporis et spiritus sui partem. Hoc enim significat vox illativa, ergo, scilicet Prophetam respicere ad « residuum spiritus », de quo dixit supra, q. d. Mulier et vir habent eundem spiritum, uti vitalem, ita moralem amoris mutui, ut dixi supra; ergo par est ut eundem studiosè custodiant. Huc accedit P. Pineda in *Job* xix, 17, qui per *spiritum* accipit halitum, quem sibi invicem communicant maritus et uxor crebris colloquiis et conversatione. Est ergo in illis reciprocoque spiritus, juxta illud Jobi: « Halitum meum exhorruit uxor mea. » Sensus ergo est, q. d. Custodite halitum vestrum, ne eum communicetis mulieri alienigenæ, sed tantum uxori legitime, hoc est, nolite convivere, conversari, colloqui et commisceri alienigenæ, sed Israëlitis duntaxat, quam primitus conjugem duxistis.

Moraliter, custodiant viri spiritum castum et virilem; quia nihil est quod eum, etiam in Ecclesiasticis et devotis, ita emolliat et effeminet, atque amor etiam in speciem plus femininarum, præsertim alienigenarum. Exemplum est in Sardanapalo, ultimo Ninives rege et monarcha, « quem, ait Justinus lib. I, Arbastus invenit inter scortorum greges purpuram colo nentem, et muliebri habitu cum mollitie corporis, et oculo-rum lascivia omnes feminas anteentem, pensa inter virgines parientem. » Sic Jezebel dominata est Achabo, concubine Salomoni, Dalila Samsoni, Omphala Herculi, uti describit Seneca in *Hippolyto*:

Nelus Alcmena possit phætram,
Passus aplari digitis smaragos, etc.

Clarius vero Dejanira apud Ovidium *De Hercule* ita canit:

Vidit in Herculeo suspensa monila collo,
Illo, cui cœlum sarcina parva fuit.
Crassaque robusto deducens pollice fila,
Æquaque formosæ pensa rependis heræ.
Dicens infelix sentite tremefactus habentis,
Ante pedes dominæ pertinuisse minas.

Vide S. Cyprianum, tract. *De Singularit. Cleric.* Vers. 14.

16. **CUM ODIO HABUERIS, DIMITTE.** — Varii varie hunc locum vertunt et explicant. *Primo*, R. Hananus apud Ariam sic vertit: *Deus odit eum qui dimittit uxorem suam.* *Secundo*, Pagninus: *Si odierit, dimitte*, q. d. Si uxor tua sit rixosa, teque odierit, dimitte illam. *Tertio*, Chaldeus: *Quod si odieris, dimitte eam, et ne operias peccatum vestimentum tuo*, q. d. Si odieris uxorem, repudia illam, et quod illam domi tue retineas, quasi illam ames, cum occulte eam tractes ut servam. *Quarto*, sic vertit

et explicat Vatablus: *Qui odio habet, dimittat: at legit unusquisque vestrum iniquitatem sub veste sua, id est unusquisque vestrum dimittit quidem uxorem quam odit, sed non dato libello repudi: unde fit, ut alteri nubere non possit. Quinto*, alii: *Qui odit, dimittat, et tegat iniquitatem sub veste sua*, q. d. Vir dimittens uxorem, tegat suam infamiam, qua eum uxor, dum domi detineretur et male tractaretur, solebat diffamare. *Sexto*, alii multi censent esse ironiam, q. d. Si odieris uxorem, dimitte; sed scito quod iniquitas operiet vestem tuam. Nec enim lex ob odium permittebat repudium, sed ob fœditatem uxoris, id est ob fornicationem, lepram, mores incorrigibiles, etc., ut dixi *Deut. XXIV, 1. Septimo* et planissime, q. d. Cum odieris uxorem, dimitte, dato illi libello repudi, ut alteri nubere possit potius quam eam domi perpetim ut servam alligas, verberes, mulieres, vel occidas: sed scito quod iniquitatem non evades. Licet enim minus malum sit dimittere uxorem, quam occidere, tamen in se grande malum est: nec enim ob solam displicentiam, vel odium licet eam dimittere.

OPERIET AUTEM INIQUITAS VESTIMENTUM EUS, — scilicet mariti dimittentis, ut patet ex pronomine hebræo masculino, non autem mulieris dimissa. Ist enallage personæ; ponitur enim *ejus pro tuum*. Pro *iniquitas* hebræice est *עֲוֹן* *chamas*, id est injuria, vis, violentia. Aliqui vertunt: *Si uxor dimittit uxorem, operiet iniquitatem veste sua*, q. d. Dimittendo eam, teget suam injuriam et infamiam libello repudi, quasi veste, velamine et prætextu, ait P. Prado in *Ezech. XII, 18*. Ex adverso Figurina vertit: *Num ergo violentiam vestimento tuo teget?* q. d. Minime. Aut, ut Clarius, q. d. ne operiet vir odium in corde suo, quasi si maculam sub veste abscondat. Aliter Vatablus et alii, uti paulo ante recensui. Verum nostræ Vulgatæ versionis varia est explicatio. *Primo*, S. Hieronymus per *vestimentum* accipit corpus, quod est quasi vestis animæ, juxta illud Apostoli II *Cor. V, 4*: « Nolumus expoliari » corpore, in resurrectione et cœlo, « sed supervestiri, ut absorbeat quod mortale est, a vita. » Sensus ergo est, « iniquitas, » id est pœna iniquitatis, operiet vestem, id est corpus tuum, q. d. Deus te auferit in corpore, cujus delicias et libidines injuste sectaris, puniet, affligetque morbis, fame, plagis, etc.

Secundo, Septuaginta per *vestimentum* accipiunt cogitationes. Sicut enim vestis legit corpus, ita animam tegunt cogitationes, intentiones, desideria et concepitentia, quæ in anima circum se invicem ita in glomum quasi convolvuntur, sicut in cepis orbiculi alii aliis, quasi involuera circumvolvunt et vestiuntur. Vertunt ergo: *Operiet iniquitas super cogitationes tuas.* *Tertio*, alii proprie accipiunt *vestimentum*, q. d. Iniquitas, id est pœna iniquitatis, operiet vestem ejus: quia scilicet Deus puniet virum ex odio dimittentem uxorem, paupertate et nuditate, ut suis

rebus, etiam intimis, puta vestibus, spoliatur. *Quarto* et genime, vestis hic metonymice capitur pro homine veste induto. Est ergo phrasis hebræa, *operiet vestem*, pro eo quod nos dicimus, operiet hominem vestitum, inde sumpta, quod homo per vestes sit conspicuus et cognoscatur, juxta illud *Ezech. XIX, 27*: « Amictus corporis, et risus dentium, et ingressus hominis enuntiant de illo. » Sic ex adverso de sanctis dicitur *Apoç. VII, 14*: « Laverunt stolas suas, et dealbaverunt eas in sanguine Agni; » ubi *stolas* vocat conscientias, quæ animæ quasi sunt vestes et stola. Quocirca hoc loco hebræice est: *Operiet iniquitas super vestimentum tuum*, id est ita redundabit, eminebit et exuberabit tua iniquitas, ut nullo vestimento occultari dissimulari possit. Tanta enim erit, ut te vestemque tuam operiet, tegat et obruat. Similis phrasis est *Josue XXIV, 7*: « Adduxit super eos (Egyptios) mare, et operuit eos; » hebræice est: *Operuit super eos. II Paral. V, 8*: « Cherubim expanderebt alas suas super locum; » hebræice est: *Operiebant Cherubim super arcam. II Esdræ IV, 3*: « Ne operias iniquitatem eorum; » hebræice est: *Ne operias super iniquitatem eorum*: præpositio enim *super*, redundantiæ et exuberantiæ significat. Ita Lyranus, Arias et a Castro. Denique per iniquitatem, vel, ut hebræice est, injuriam et violentiam, accipe iniquitatis tam culpe, quam pœnam et vindictam, q. d. Si uxorem ob solum odium dimiseris, operiet te gravis culpa, et infamia, æque ac pœna, qua Deus hoc scelus in te vindicabit.

CUSTODITE SPIRITUM VESTRUM (scilicet affectum et amorem erga uxores vestras), **ET NOLITE DESPICERE** — illas: vide dicta vers. 15.

17. **LABORARE FECISTIS DOMINUM IN SERMONIBUS VESTRIS.** Vers. 17.

TRIS. — Tangit hic alius Judoæorum crimen, blasphemie scilicet, spectans ad atheismum, quod nimirum dicerent non esse numen puniens improbos, et protegens probos. Unde Lyranus et Pagninus hinc incipiunt caput tertium. Septuaginta vertunt: *Processistis Deum sermonibus vestris*; Chaldeus: *Fucessistis negotium coram Domino*; Arias et Figurina: *Falsastis et delassastis Dominum*, vestra scilicet continua contentione, sicut homines litigiosi et clamosi suis litigiis et clamoribus fatigant iudices, eisque aures obtundunt; Vatablus: *Molestia affectis*.

Nota hic impios, præsertim blasphemos et Improbos atheos, sua improbitate fatigare, affligere et delassare Deum, quantum in ipsis est, eisi revera eum non affligant nec delassent, eo quod ipse afflictionis et lassitudinis non sit capax. Nam si ejus esset capax, utque improbitas hæc affligeret et fatigaret eum; nec ulla alia re, quam hæc Deus affligeret et fatigaretur. Simile est *Isaia I, 14*: « Sollicitudines vestras odit anima mea: facta sunt mihi molesta, laboravi vestimentis. » Et *Ephes. IV, 30*: « Nolite contristare Spiritum Sanctum Dei, in quo signati estis. » Sensus ergo est,

Conscientia est vestis animæ.

Vestis operiet.

q. d. Vos, o Judæi, blasphemia vestra molesta affectistis, exacerbastis et fatigastis Deum, dicentes: « Omnis qui facit malum, bonus (Chaldeus, *rectus*) est in conspectu Domini, » q. d. Mali sunt grati Deo, malos amat Deus; malos enim ila prosperat, dilata, exultat, ut eis delectari videatur. Unde explicans subdit: « Et tales ei placent. Aut certe ubi est Deus iudicii? » ubi est Dei providentia? ubi iusta ejus judicia? ubi Deus justus vindex impiorum, et protector piorum, qui nos fideles suos ita affixit, et hostes nostros infideles ita magnificavit? Est dilemma: vel Deus amat malos et mala, vel non amat: si amat, ergo ipse pariter malus est, quod absit: si non amat, cur ergo eos non punit; quinimo eos prosperat, facitque ut dominentur piis, in eosque sevant, uti nobis contigit?

Quærela
impio-
rum de
Dei pro-
videntia.

Causa enim hujus quærelæ et blasphemie fuit quod, ut ait S. Hieronymus, « reversus populus de Babylone, et videns cunctas in circuitu nationes, ipsoque Babylonios idolis servientes abundare divitiis, vigere corporibus, omnia que bona putantur in sæculo possidere; se vero qui habeat notitiam Dei, squalore, media, servitute coopertum, scandalizatur et dicit: Non est in rebus humanis providentia, omnia casu feruntur incerto, nec Dei iudicio gubernantur, quin potius mala ei placent, et bona displicent: aut certe si Deus cuncta dijudicat, ubi est illius æquum justinque iudicium? » Subdit S. Hieronymus: « Istiusmodi questionem mens incredula futurorum quotidie suscitavit Deo, cum videret iniquos potentes, et sanctos humiles, etc. Qualis in Evangelio Lazarus legitur, qui ante fores divitis purpurati desiderat micis, que abiecerunt de mensarum reliquiis, inopem animam sustentare; divitem vera tante feritatis et crudelitatis, ut non miseretur homo hominis, cuius etiam canum lingua miseretur; non intelligentes tempus iudicii, nec vera esse bona illa que perpetua sunt, dicunt: Mali ei placent, et ubi est Deus iudicii? » Similis quærela est *Habacuc* I. Vide ibi dicta. Eandem iterat Malachias cap. II, 14, eique respondet vers. 16 et seq., scilicet, quod in ea re expectare debeant tempus vindicte a Deo def-

nitum, atque interim laudare Dei patientiam et longanimitatem, que differt ultionem ut peccator respiciat, *Rom.* II, 4.

Ubi est Deus iudicii? — Hebraice est *he demonstivativum*, quod magnam habet emphasis: *Ubi est Deus, אלהים hamisphat*, id est illius iudicii, scilicet magni, certissimi, exactissimi, acutissimi, omniscii, iustissimi, liberrimi, quo nec potentem, nec divitem, nec munera, nec quid aliud præter justitiam respicit. Ipse enim est Deus *hamisphat*, cui scilicet ex natura competit exacto iudicio judicare omnes et omnia; ipsius enim natura est ipsa æquitas, ipsa iustitia, ipsa providentia, ipsa gubernatio, eaque iustissima et sapientissima. Unde Septuaginta vertunt: *Ubi est Deus iustitia?* Chaldeus: *Ubi est ergo Deus qui facit iudicium?* cuius scilicet proprium est esse omnium iudicem, ac in omnes rigidum exercere iudicium: nimirum idipsum exercit plane et plene in decretorio et ultimo mundi die, qui erit horizon hujus vite et future, distaminans tempus ab eternitate, cœlum a gehenna, beatos a damnatis, in omne ævum, per Christum, quem constituit iudicem universorum, vivorum et mortuorum. Frustra ergo olim clamaverunt, et etiamnum clamant impii et stolidi Judæi: Ubi est Deus iudicii? qui nos gentem suam a tot probris et ærumnis, quas a 1300 annis ubique terrarum palimur, iudicat et vindicat. Quocirca æque stolidi Rabbini in Talmud scribunt Deum, quoties reminiscitur calamitatum, quas Judæi a Gentibus ubilibet patiuntur, duas effundere lacrymas in mare Oceanum, et præ dolore pectus utraque manu contundere: quam impiam et ineplam eorum blasphemiam inter alias plurimas recenset et ridet Sixtus Senensis lib. II *Biblioth.* in voce *Talmud*, pag. 142. Verius et sapientius pro Deo contra se sic argumentari deberent: Deus, cum sit iustissimus, iusto iudicio nos omnes per 1500 annos abiecit, et punit gravissime: gravissimum ergo scelus patravimus, nimirum occidimus Messiam nostrum, Jesum Christum Deum et Dominum universorum: Deum, inquam, iudicii. Frustra ergo querimus et querimus: Ubi est Deus iudicii? nos enim eum occidimus.

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Taxavit cap. II, incertam et improbitatem sacerdotum veterum: hoc cap. assignat remedium, nimirum Christum venturum in carnem, suumque templum, et ejus præcursorem Joannem Baptistam; Christus enim, inquit, purgabit filios Levi, etc., et erunt Domino offerentes sacrificia in iustitia. Quo simul respondet quærelæ impiorum in fine cap. II, dicentium: Ubi est Deus iudicii? Christus enim erit Deus iudicii, tunc et testis velox maleficis, et adulteris, et perjuris, etc. Secundo, vers. 8, culpatur Judæos, quod Deum confingant fraudando, sibi que arrogando ejus decimas et primitias. Tertio, vers. 14, arguit eos qui dicunt: Vanus est qui servit Deo, quasi Dei cultus sit inutilis; nec Deus suos cultores remuneretur. Quibus respondet vers. 18: In die iudicii videbitis quid sit inter justum et impium; et inter servientem Deo, et non servientem ei (1).

1. Ecce ego mitto angelum meum, et præparabit viam ante faciem meam. Et statim veniet ad templum suum Dominator, quem vos quæritis, et angelus testamenti, quem vos vultis. Ecce venit, dicit Dominus exercituum: 2. et quis poterit cogitare diem adventus ejus, et quis stabit ad videndum eum? ipse enim quasi ignis conflans, et quasi herba fullonum: 3. et sedebit conflans, et emundans argentum, et purgabit filios Levi, et colabit eos quasi aurum, et quasi argentum, et erunt Domino offerentes sacrificia in iustitia. 4. Et placebit Domino sacrificium Juda et Jerusalem, sicut dies sæculi, et sicut anni antiqui. 5. Et accedam ad vos in iudicio, et ero testis velox maleficis, et adulteris, et perjuris, et qui calumniantur mercedem mercenarii, viduas, et pupillos, et opprimunt peregrinum, nec timerunt me, dicit Dominus exercituum. 6. Ego enim Dominus, et non mutor: et vos filii Jacob non estis consumpti. 7. A diebus enim patrum vestrorum recessistis a legitimis meis, et non custodistis. Revertimini ad me, et revertar ad vos, dicit Dominus exercituum. Et dixistis: In quo revertetur? 8. Si affiget homo Deum, quia vos confingitis me? Et dixistis: In quo confingimus te? In decimis, et in primitiis. 9. Et in penuria vos maledixit estis, et me vos confingitis gens tota. 10. Inferte omnem decimam in horreum, et sit cibus in domo mea, et probate me super hoc, dicit Dominus: si non aperuerit vobis cataractas cœli, et effudero vobis benedictionem usque ad abundantiam, 11. et increpabo pro vobis devorantem, et non corrumpet fructum terræ vestræ; nec erit sterilis vinea in agro, dicit Dominus exercituum. 12. Et beatos vos dicent omnes gentes: eritis enim vos terra desiderabilis, dicit Dominus exercituum. 13. Invaluerunt super me verba vestra, dicit Dominus. 14. Et dixistis: Quid locuti sumus contra te? Dixistis: Vanus est, qui servit Deo: et quod emolumentum quia cus-

(1) Hic incipit pars que dici potest prophetica libri Malachias, et in qua prophetatur tum de primo Christi adventu, cap. III, tum de secundo, cap. IV.

Initium hujus capituli acutissime coheret cum fine superioris. Cum enim interrogasset Judæi (II, 17), ubinam sit Deus iudicium exerebit, hostis que et malis pro meritis rependens? iam respondet certissime adfuturum esse.

Præannuntiat igitur, nemo, præcursor Joannes, 1. Sacerdos, Christus prædicationem inchoans, 2.

Tertio, muneri ab eo suscipiendi, primo, ratio incomprehensibilis, 2; secundo, opus levitis purgandis impensum, 3; tertio, eventus prosper, 4.

Redit Propheta ad questionem cap. II, 17, propositam, ad quam responsum dedit illis certe ingratum, et longe aliud quam expectaverant, Deum, Messiam nempe,

non gentes, sed Judæos puniturum et purgaturum esse, variasque correctiones ipsis Judæis vaticinatur.

In prima, primo, intentat variis vitis apud Judæos grassantibus promptum iudicium, 2; secundo, proponit servandum iustitie tenorem, licet Deus adhuc indulgentior fuerit, 3; tertio, fit adhortatio ad conversionem, 7.

In secunda, primo, exprobat fraudationem decimarum et primitiarum, jam penis castigatum, 8, 9; secundo, commendat emendationem additis promissis abundantie et felicitatis, 10-12.

In tertia, primo, reprehendit dicitia improborum, aequitatem divine providentie calumniantium, 13-15; secundo, notat proborum his contradicentium colloquia 16; tertio, promittit hic singularem Dei favorem, et experimentum iustissime providentie, 17, 18.